

Данијела РИСТИЋ*

О УПОТРЕБИ И СТИЛОГЕНОСТИ НЕКИХ СТИЛИСТИЧКИХ ТЕКСТУАЛНИХ КОНЕКТОРА У ПОВИЈЕСТИМА ВУК И ЗВОНО МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА

Апстракт: У овом раду предмет интересовања аутора биће лексички и граматички конектори који имају изражену компоненту стилогености, односно стилске маркираности на нивоу текстуалне стилистике. У првом реду биће обрађене фигуре понављања у конекторској улози (анафора, епифора, симплоха, анадиплоза, полисиндет), потом градација као конектор, реторичка питања као конектори, те инверзија као синтаксичка фигура пермутације у конекторској улози, и то све на нивоу текста посматраног као једна кохерентна цјелина. За ексцерпцију грађе користиће се Булатовићева збирка повијести, *Вук и звоно, њовести о оћњу, заћоченицима и још неким људима*. Кроз анализу горе наведених стилистичких конектора биће посебно истакнуте оне особине Булатовићевог прозног израза које су у функцији постизања умјетничких, естетских валера, одређујући истовремено на који начин наведени стилски механизми постижу стилску маркираност текста.

Кључне ријечи: *Миодраг Булатовић, Вук и звоно, стилистички конектори, текстуална стилистика, лингвистика, фигура понављања, градација, реторичка питања, инверзија*

1. Књижевно дјело Миодрага Булатовића обиљежило је радикалан раскид са моделима традиционалног и социјалистичког начина приповиједања. Приказивање огољеле егзистенције у њеном најсировијем виду, спој дијаметрално супротстављених симбола: живота и смрти, анђеоског и демонског, реалног и митског, свијет помрачних умова, свијет јуродивих, понижених и увријеђених у судару са смислом егзистенције, сомнабулне визије, халуцинације и кошмари, карневализација, изглобљена стварност – чине окосницу Булатовићевог самосвојног и онеобиченог литерарног свијета. Феномен зла у његовом дјелу добија хипер-

* Мр Данијела Ристић, Виши истраживач у Институту за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош”, ЦАНУ

болисано увећане димензије, луцидна имагинација, пародичност и гротескност, које раздијају устаљене рецептивне навике, срж су Булатовићеве стваралачке парадигме. „Реализација метафоре, цитатна полемика и разграђивачки однос према традицији јављају се као инваријантне јединице авангардних кодова, који су значајно утицали на формирање поетике послератног модернизма¹”, стилске формације којој је својим дјелом припадао и Миодрог Булатовић.

У таквој грађи коју нам пружа дјело овог писца пронашли смо и занимљив материјал за једну лингвостилистичку анализу у збирци повјести, како је писац сам у наслову жанровски одређује, *Вук и звоно*².

1. 1. Збирка приказује људе повратнике у свој завичај. Мали, угрожени људи који дотичу егзистенцијално дно, потпуно су отуђени од стварносног свијета. Бол и патња постављени су као сврховитост живота. Фантастично и имагинарно чине основно наративно ткиво. У овој збирци дата је Булатовићева умјетничка пројекција рата као универзална свеопшта несрећа.

И у овом дјелу дошла је до изражаја констатација да „сликовитост приповједачког стила и начина литерарног изражавања овог писца, умногоне одражавају снагу и експресивност његове природе”.³ Ми смо је покушали докучити кроз анализу неких стилистичких текстуалних конектора, тачније фигура у конекторској улози⁴ који су сигнали контекстуалне укључености, дакле, непобитни докази кохезивних веза у тексту, истичући при том њихову стилску маркираност.

2. Крајем прошлога стољећа тежиште лингвистичких проучавања помјерено је са реченице на шире и веће јединице, надреченично једин-

¹ Т. Бечановић, *Инкарнације и симболи зла у романима Миодрога Булатовића Људи са четири њрсиа* и *Gullo Gullo*, Зборник радова *Њејошеви дани 2*, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет Никшић, 2010, 121–122.

² М. Булатовић, *Вук и звоно – њовесии о ођу, зајоченицима и још неким људима*, Библиотека „Луча”, Графички завод, Титоград, 1964, 1–617.

³ С. Калезић, *Зло као књижевни моћив у њриовијејкама Миодрога Булатовића*, Посебан отисак из Зборника радова са научног скупа *Друји Лалићеви сусрејии*: „Зло као књижевна тема”, Зборници радова бр. 104, Одјељење умјетности, књ. 35, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 171.

⁴ Посматрали смо четири основна типа фигура у конекторској улози које наводи М. Катнић-Бакаршић у *Линџивистичкој стилистичкии*: фигуре понављања, градацију као конектор, реторичка питања као конекторе, стилистички маркирани ред ријечи (инверзију). М. Катнић-Бакаршић, *Линџивистичка стилистичка*, Праг, 1999, 100–103.

ство, текст и дискурс. У лингвистичкој концепцији постоји више тумачења текста и дискурса. Полазећи од дефиниције да је везани текст сми-саоно јединство низа реченица, као први задатак поставља се истраживање начина уједињења реченица у дискурс као надреченичну цјелину⁵. Од кохезионих елемената који су показатељи повезаности реченица у тексту најпознатија је редупликација неке језичке јединице у двије или више узастопних реченица. „Тај начин укључења нове реченице у текст путем понављања неке језичке јединице из претходног контекста назван у лингвистици текста *рекуренцијом* – постао је основна тема у истраживању 'везаности' везаног текста"⁶. Овакав приступ повезује лингвистику текста са њеном најстаријом претходницом – реториком која је посебно издвајала, међу различитим фигурама и тропима, и фигуре понављања. Оне су предмет интересовања и у нашем раду, а будући да се ради о текстуалној анализи, најбитнија су лексичка и синтаксичка понављања, тј. реторичке фигуре које настају понављањем лексема, синтагми и реченица.

Понављања истог језичког елемента, која за резултат имају експресивност посебно су карактеристична у поезији, међутим, могуће их је анализирати и у прозном тексту. Као што је познато, на основу локализације у стиху или реченици диференциране су сљедеће фигуре понављања: анафора, епифора, симплоха и анадиплоза.

Лингвистика текста ове фигуре понављања посматра као један од начина везивања, тј. уједињавања реченица у шире надреченично јединство. Међутим, са аспекта стилске маркираности текста, није битна само очигледна веза коју остварују фигуре понављања као конектори на надреченичном нивоу, већ особит стилски учинак, експресивност коју овако поновљене језичке јединице остварују.

2. 1. На материјалу који смо користили за анализу стилског израза Миодрага Булатовића регистровали смо велики број понављања једних те истих језичких елемената, од којих издвајамо: анафорска понављања (повнављања истих језичких елемената на почетку реченица), епифорска понављања (повнављања исте ријечи или групе ријечи на крају реченица), симплоху (повнављања на почетку и на крају реченица), анадиплозу (повнављања на крају једне и на почетку сљедеће реченице) и полисиндет (повнављање везника у реченицама).

⁵ М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, Унирекс, Никшић, 1995, 149.

⁶ *Исто*, 149.

Издвојићемо најилустративније примјере из Булатовићеве збирке, и то најприје примјере анафорских понављања:

Свeй̄лoс̄т̄и у себе никако није примао.

Свeй̄лoс̄т̄и је била бескрајна, и обасјавала је цело оно прозорско окно.

Свeй̄лoс̄т̄и се узбуркивала, и носио ју је ветар попут дима (Ба⁷, 328);

Црква је ѿрела, људи су трчали око ње, крстили се, носили иконе, кандила, свеће и још некакве предмете којима никад није знао имена и намену. *Црква је ѿрела и он је осећао* мирис тамјана, ужеглог зејтина, чађи и паучине. *Црква је ѿрела и он је гледао* узаврели људски колеж око њених улаза, око ћошкова, око камене ограде (НП, 25);

Видео је беле, задимљене и пеперјасте облачиће како се лагано ми-чу према западу на ком је сагоревало отежало сунце. *Видео је* и некакву шуму која је почињала одмах иза потока и скоро од оне плотаре крај које су војници ложили ватру и дерали јаре. *Видео је* тамни обрис кућерине с решеткама (НП, 34–35);

Очи су јој се мутиле, видео сам. *Очи су јој* постајале све веће, болесније, ужареније, округлије. *Очи су јој* све прождрљивије гледале пут мене – *очи су јој* цело небо што гори у пламену (ПЗД, 192);

Све је пусто пред мојим очима. *Нема* чак ни зла. *Ослепићу*, изгубићу ум. *Нема* ничега за што бих се ухватио, дављеник. *Нема* у шта човек да верује (ИДЂ, 236);

Није се уплашио. *Није* задрхтао. *Није* пустио од себе никакав шум. *Није* могао да дође к себи (ВП, 289);

мало човеково шело, нестало у светлости, хоће белегу, јер се због ње и мучило.

⁷ Умјесто пуног назива појединачних повијести у збирци користићемо скраћенице и то: НП = „Нема повратка”, УПП = „Уочи потпуног помрачења”, ЦВ = „Цвећњак ватре”, ДПТЈ = „Дечко, причувај то јаре”, НТС = „Највећа тајна света”, ПЗД = „Плач за друговима”, ИДЂ = „Између два ђавола”, ОЈ = „Огњене јабуке”, ШБСХД = „Шта је било с хајдуковом душом”, ВП = „Видећемо после”, Ба = „Басна”, ОМХ = „О малом хоци”, ОВХ = „О великом хоци”, БД = „Бели дворови”, От = „Отпадник”, ОДКПСГ = „О дечку који је побегао с гробља”, МС = „Мало сунце”.

Мало њело остаће вечито нераспадно ако се хумка не означи било каквим знаком. *Мало њело* је још топло, и жуди било какав спомен док све више нестаје под земљом (ВП, 315);

Хроми гечко, мали гечко што закопаваш јарећи реп и надаш се. *Хроми гечко* док те гледам дуго после помрачења (ИДЂ, 215);

Али гуштери не мирују. Скачу по мени и играју се. *Као да сам ја* онај шесторепи просјачки друм чије су се обале запалиле. *Као да сам ја* она земља што је пуцала од ватре (ИДЂ, 235);

Знао је да, ако падне, никада више неће моћи да заузме исто место. *Знао је да* се на једном истом месту не може бити два пута.

А њо местио много је волео. Ни за боље нико га не би преварио. *То местио* било је право, истинско и једино (ВП, 329).

Примјери анафоре на најочигледнији начин показују „како се текст ствара опетовањем теме и измјеном реме у низу реченица”⁸, при чему тему поистовјећујемо са „датим”, а рему са „новим”, што ће рећи да су реченице у тексту обједињене истом темом, заправо, варијанте су на исту тему.

2. 2. За разлику од анафорских понављања, у епифорским понављањима каква имамо у примјерима:

Ено је. Црвена јој је *кожа*. Крвава јој је *кожа*. Запаљена јој је *кожа* (МС, 488);

Гледао их је, плачући: оставите ме овако болесног, *џуђа гецо*; оставите ме овако крадљивог, *џошџена гецо*; узмите узицу из моје руке и водите бело јаре, *дојаџа* и *добра гецо* (ОДКПСГ, 476);

Ах то је право *чудо*.

Какво *чудо*.

Обично *чудо* (ВП, 279),

⁸ М. Ковачевић, *Н. г.*, 153.

долази до измјене теме и реме, тј. датог и новог, па тако можемо рећи да епифора има стилистички маркиран распоред датог и новог (Н + Д), а анафора одражава стилистички неутралну, необиљежену реализацију датог и новог⁹.

2. 3. Симплоха има посебно изражену кохезиону улогу будући да се исти језички елементи понављају у двије реченичне позиције – на почетку и на крају:

Људи, хтео је да прошапће, *добри људи*, *далеки људи*, брзо пролазите поред џамије и не гледајте ме. Нисам крив што сам мали, што сам неуљедан и створен за погрду, што сам овако стар и изнемогао, и рањен по врх свега. Крв је моја гадна, ране су моје ружне. Не гледајте их, ја вас молим, *добри* и *далеки* моји *људи* (ОМХ, 351);

Буди храбар, рече себи. *Буди храбар* и сачекај. И не тражи од своје браће да те убију. И не уваљуј их у грех – ионако су грешни до гуше. Остави их на миру, јер им се више не убија. *Буди храбар* и издржи (МС, 589);

О двокракој *свећлосћии*, о шесторепом *свећлу* поред зидова, о решеткастом мраку, о мешању два нејасна му чуда – *свећлосћии* спољне и *свећлосћии* изнутра... (Ба, 331);

Ти си, изгледа, неки *лажов*, братац, рече дечко. *Лажов*, братац, *лажов* (НП, 43).

За разлику од анафоре и епифоре, примјери са симплохом искључују могућност поистовјећивања теме са датим и реме са новим, „јер и тема и рема садрже бар по једно дато, с тим да се рема никад структурно не може подударати само са датим”...¹⁰.

2. 4. Иако се као реторичка фигура анадиплоза убрајала заједно са анафором, епифором и симплохом, са аспекта лингвистике текста она има другачији статус, будући да на сасвим другачији начин може партиципирати у обликовању типа везе реченица у тексту. За разлику од претходних фигура понављања, она искључује паралелни тип везе реченица.

⁹ В. о томе: М. Ковачевић, *Н. г.*, 153.

¹⁰ *Истио*, 154.

„Од свих наведених фигура понављања једино се реторички принцип анадиплозе може индиректно превести у принцип праве текстуалне везе, и то принцип ланчане или линеарне везе реченица у тексту”.¹¹ Ево и примјера из Булатовићевих повијести који то илуструју:

Обузе га ситни *сѝрах*. *Сѝрах*, не од ватре, која је постајала све јача из тренутка у тренутак, већ од те големе, превелике и бесмислене провалије неба (НП, 34);

Јер је тај звук, што ми је немилосрдно гребао по мозгу, био *злочин*. *Злочин* који је преко дебелог конопца, на ком је висило звоно, прелазио у мене. *Злочин* који ми је био тако близу да сам га, кадгод сам хтео, могао поновити и просути одозго (От, 449);

Али *где је моја кућа*, запита се, *где је мој дом*, замисли се и стаде. *Где је моје ѝредивалииѝе*, и јесам ли га икад и имао (НП, 21); Ништа више није видео, а био му је *ѝако* близу. *Тако* миран. *Тако* сагнут. *Тако* добар (НП, 31); Њих *двоје*, *два* дечачића. *Две* тамне мрље на одсјају ватре, *два* обешена скелетића (ЦВ, 95);

Али су *убрзо дошли*.
Убрзо су дошли (ПЗД, 205).

2. 5. Да поменемо и још једну врсту понављања језичких јединица у тексту коју смо регистровали на анализираној грађи језика Миодрага Булатовића, а то је полисиндет, односно понављање везника у више узастопних реченица, при чему се сваки од њих посебно истиче, наглашава:

Био сам сигуран да га нико није могао тако лепо, тако слатко и прописно убити: *и* зато што ми се био наместио, просто нацртао, *и* зато што ми је био некаква вајна својта, *и* зато што се на ме смешио, већ сам једном рекао, из понизности, *и* зато што сам био непогрешив стрелац (От, 441);

Тај чин, ако тако могу да кажем, морао је да се сврши онако како сам ја желео: лепо, тихо и скоро нечујно. *Као* крађа. *Као* лоповлук. *Као* превара (От, 444);

¹¹ *Исѝо*, 156.

за тренутак затвори очи и закључи *како* ничега на свету нема ружног; *како* су сви људи добри кад се гледају издалека; *како* се без њих не може ма какви да су; *како* је он сам гадан, одвратан и љигав (ОД-КЈПСГ, 482).

2. 6. У Булатовићевом прозном изразу наишли смо и на примјере вишеструког понављања истих језичких елемената који комбинују истовремено више врста понављања и тако остварују експресивност, ритмичност са призвуком и рефренског понављања, какво имамо у наредном примјеру, гдје се вишеструко понављају елидиране реченице са централном именицом „тата” и варијацијом њених атрибута:

Злајни мој ѿајѿа. Добри мој ѿајѿа. Земљани мој ѿајѿа. Мили мојх ѿајѿа. Једини мој ѿајѿа. Тајѿа мој од крѿа. Подигни ту капу с лица и погледај. Ништа од мог јарета. Најдољи мој ѿајѿа. Шта ћу ја сад на свету сам. Бака ће да умре. А тебе да обори ветар. Брата и сестре нема. Најзлајнији и најизрешетјанији мој ѿајѿа (НТС, 174).

У сљедећем примјеру имамо понављање показне замјенице *онај, она* у више наврата:

пустите унутра *оне* скитнице, *оне* пробисвете, *оне* добре јаднике с просјачког друма. Нека се огреју и наједу *она* сирота деца, што личе на оно удављено, *она* деца што воде бело и љупко јаре. Пустите унутра *оне* босјаке и божјаке да поред тих стубова стоје и греју се... (БД, 431).

У примјерима:

Пејео, све сам *пејео*. И ватра која је земљу пржила. *Пејео* је сипио с малих предмета (ВП, 336);

Рђо, рече старица и полако спусти младићеву главу на кревет. *Рђо*.

И јесам *рђа*. Јесам. Баш сам права *рђа*... *Рђа* сам чим сам доспео до овога (МС, 531),

запажамо вишеструко понављање ријечи *пејео* и ријечи *рђа*, која је овдје употријебљена са фигуративним значењем „лош, никакав човјек”.

2. 7. Посебно је карактеристичан примјер гдје у читавом пасусу који чине реченице одвојене тачком и зарезом имамо чак десет пуна поновљену ријеч „свјетлост” и четири пута ријеч „граница”. Те ријечи овако маркиране прерастају у својеврсне симболе:

Хтео је да види *ону іраницу* у светлу, *ону іраницу* о којој је често мислио у старачки дугим и бесаним ноћима; *іраницу* између два светла: оног у њему и оног што се са свих страна обилато точило, заслепљујући му оскудни очни вид; границу између оне мале *свейлосіи* подрумске, *свейлосіи* у малом, *свейлосіи* зазидане, *свейлосіи* доста мрачне и хладне, *свейлосіи* испијене, обескрвљене и силом сатеране међу мемљиве зидове, и оне *свейлосіи* горње, *свейлосіи* с друге стране, с друге стране решетки и још нечега; *іраницу* између *свейлосіи* које су били до грла пуна његова сабраћа, повезана, ојађена и зазидана, *свейлосіи* заточеничке у којој су годинама таворили и трајали, и оне *свейлосіи* у којој су се гушили други људи (УПП, 64–65).

2. 8. Понављања једних те истих језичких елемената често су стилско средство и у прозним и у поетским текстовима. Осим као кохезиони елемент, понављања имају и своју стилематичност. Поновљена, некада и удвојена (двие исте ријечи једна до друге), ријеч добија на тежини, постаје особито истакнута, наглашена, као да је изговорена са интенцијом да се наметне као срж нечега што се мора урезати у памћење. Честим понављањем лексичких јединица интонацијска линија бива заталасана, има дубоке цезуре, висок успон тона и интензитет гласа (због узлазне градације)¹². У кратким и језгровитим реченицама, које доминирају у Булатовићевој збирци, те понављане ријечи дјелују снажно јер су пуне емотивног набоја. Често су присутни примјери редупликације – када је једна ријеч удвојена, али има и примјера вишеструког понављања. Репетиција као стилско средство има посебног удјела у ритмизацији текста, ако томе додамо и изразиту лиричност која одликује неке дјелове текста, као резултат добили смо претварање читавих пасажа у поетски говор, па они дјелују као својеврсне пјесме у прози.

2. 9. Како примјери показују, разноврсна понављања у Булатовићевом језичком изразу праћена су и кумулативним набрајањима, што је одлика готово читаве збирке повијести које су самим својим емотивним набојем и високом тензијом тежиле ка набијеном, згуснутом изразу, опет кратком, али обременјеном набојем и експресивношћу.

Стилско средство низања и гомилања чињеница и информација с намјером да се нешто што потпуније објасни и представи често је у умјетничким текстовима. Кумулирањем ријечи и реченица ствара се

¹² Х. Муратагић-Туна, *Језик и стил Ђамила Сијарића*, ИТП „Дамад”, Нови Пазар, 1998, 164.

утисак увјерљивости и реалности, стога је и она важно стилско изражајно средство.

3. У књижевноумјетничким текстовима *градација* има поетску и експресивну функцију. Градација се као стилска фигура узима у значењу двоврсног степеновања: узлазног, тј. нарастања, повишавања (климакс) и силазног, тј. умањивања, ослабљивања (антиклимакс). Схваћена као реторичка фигура, градација је семантичко-стилистичка или стилистичко-семантичка категорија.¹³ Градација почива, дакле, на односу узлазног или силазног степеновања једне семантичке компоненте, што је заједничка одлика свим језичким јединицама које чине градациони низ. У градацији се разликује више типова конектора (лексички, стилистички, граматички и пропозиционални)¹⁴.

Гледао сам како јоре мале сељачке куће, како се њламен диже са стиојова сена, како вајира њржи и халајљиво лиже жуџа, њшенична њоља. Убоја црнојорска сеоца њо брдима остјајала су њусџа (ПЗД, 184);

Бојао се да ни вајира неће моћи да изјори њаучину, да ће се њоме ојлести све шџо је мојао да види: све ће се њреџворити у њаучину, свему живом њаукови ће исџити крв, све ће саџити, а воде кужне шџећи ће њреко ледина, и носити исџијене и џанке лешеве (ВП, 295);

Обливао ја је зној, кајао му је с чела, сјаџитио му се на рукама.

Све шџеже је дисао, џушио се у диму.

Пао би да се не наслони на ојраду. Торба уџрџача вукла ја је доле, к мравима и инсекџима.

Малакса.

Вајира.

Било му је вруџина (ОВХ, 396);

Није више у џчелињаку. Јер џчелињака више нема: ојалила ја је, сајорела ја је вајира. Изјорело је и шаролико зујање џчела око кошнице. Нестјало је меда са лишџа, и оне деце с џросјачкој друма, и оној хромој џикавца искрај вајире (МС, 512);

¹³ М. Ковачевић, *Н. г.*, 49.

¹⁴ М. Катнић-Бакаршић, *Н. г.*, 101.

їробље їори, боровина їуца, и їламїи, и мирише, оїрада се їосїе-їено їреїшвара у їїљенисани скелей, земља је оїрљена, осмуђена, оїоље-на... (НП, 37);

Оїей їа їонудише жуїим хлебом.

Исїрже им се из руку, исїусїи везу, несїа у їайрайїи.

Сїури се у јарак, скоїрља се їреко врелої їрла (ОДКЈПСГ, 477).

Тема која се издваја у првим реченицама, често и самима са присутном градацијом, градацијски се развија у наредним и посматрајући надреченично јединство, добијамо један градацијски низ са посебном експресивношћу. Заправо, низање јединица са таквим семантичким односом који је у основи градацијског низа доводи до јаче емоционалне обојености израза и у томе лежи стилогеност градације као стилског средства.

3. 1. Но, поред доминантних примјера класичне, узлазне градације, наишли смо и на занимљив примјер силазне (аклимактичке) градације:

Деку није могао пробудити ни їром, ни їої. Па чак ни сной ражи који је крај њих стриц бесно бацио (МС, 593).

Овдје се полази од јачег степена, у овом конкретном случају звука, па се иде ка слабијем. Највећи звучни ефекат производи гром, па топ, а онда у следећој реченици имамо чак нагло, могли бисмо рећи и контрастно опадање интензитета, гдје се насупрот продорности звука грома и топа наводи нешто што је најмањег звучног ефекта а то је шум снопа ражи.

И као што се из примјера да примјетити, у основи градације не мора бити објективно присутна семантичка компонента која се градира и ствара градациони низ, већ посриједи може бити субјективно степенавање нечега, гдје се ради о субјективном придавању већег или мањег значаја нечему с обзиром на то које мјесто заузима у градацијском низу¹⁵.

Будући да су у градацијском низу присутни елементи кумулативног набрајања, градацијски низ носи собом и специфичну интонациону уобличеност.

¹⁵ В.: М. Ковачевић, *Н. г.*, 51.

4. Полазећи од синтаксе текста која је показала да се и о *инверзији* може говорити само ако се ред ријечи посматра у контексту, стилистичком, фигуративном инверзијом посматрали смо поредак Н + Д (ново + дато)¹⁶, тј. „ред компонената при којем се на првом мјесту налази компонента што носи нову обавијест¹⁷”. Тако у Булатовићевом дјелу наилазимо на доста примјера у којима имамо антепозицију предиката, тј. појаву да предикат бива употријеђен прије субјекта:

Звонила су звона. Чуо се ѿлас с минарета: запомагао је (НП, 49); *Јурили су и ђаци*, њих је светлост занимала уколико се тицала чаше и воде у њој (УПП, 72); *Плаче берберин* и држи руке међу коленима (УПП, 79); *Не расте више ѿрава*. Укочило се и лишће (УПП, 87); *Беласале су се косији руку и четвртасије семенке лобања*. Све је било сиво, као после потопа, као после сна (НТС, 122); *Освићу ѿрејоили дани*. Устаје из рита у које га сваке ноћи завије и замота бака чију козу чува (НТС, 166); *Клокошала је вода* и све се губило у поноћном урнебесу што се ковитлао иза дасака (ВП, 292); *Између њега и њих*, крај гомиле цигала, снужено је *жмиркао мали човек* (ВП, 322); *Горела су жића*, *ѿламѿели су сѿојови сена и сламе*. И вране су, чак, отуд бежале (ОВХ, 385); *Пуцали су брејови*, *огроњавала су се задимљена дрда*, *ѿройадали су ѿросѿори у измаѿици*. *Ницале су ѿечурке дима* и брзо добијале облик чупавих шубара (ОВХ, 391); *Милеле су косне змије*, *ѿомилали су се узнемирени ѿушѿерови* (ОВХ, 399); *Зайомајале су сѿарице*. Сви су кричали негде иза ограде, искрај ѿамије, испред цркве (БД, 413); *Пада чаѿма*, *сији земља и ѿржина*, *оѿкида се лишће* – указује ли се оно, онај тмурни кишни дан позне јесени (БД, 415); *Око зарђале и испуцале куполе*, из које бије смрдљива топлина, *одрећу ѿолубови* (От, 433); *Страхотније криче чавке*. Виде се и издалека, мале и црне (От, 434); *Зује ѿчеле*, оне из пчелињака. А оне упрегнуте у саонице нешто су веће и ћуте (МС, 496).

4. 1. Од свих чланова реченице граматички положај атрибута је најустаљенији. Конгруентни атрибут увијек у реченици долази испред свог супстантива са којим конгруира. Измјеном тог устаљеног редосљеда добијамо стилематичну конструкцију. Заправо, када атрибут дође испред свог супстантива, онда својство, тј. особина која се атрибутом казује би-

¹⁶ В.: М. Катнић-Бакаршић, *Н. г.*, 102.

¹⁷ Ј. Силић, *Од реченице до ѿексија*, СНЛ, Загреб, 1984.

ва посебно наглашена, уз постојање паузе које у уобичајеном редосљеду са антепонираним атрибутом нема.

У језику Миодрага Булатовића биљежимо велики број примјера инверзије у којима имамо постпозицију конгруентног атрибута:

А, *ћутиш, ѿлуђе свейски?* (НП, 45); *Хуљо белосвейска*, да с тобом није стигла ова ватра? (НП, 47); И оног дугоног бралоу, оног кракатог малавка, *Црнојорчину ону чворновайу, звонара оној* што је дивљачки ци-мао маљицу звона, као да је хтео да га, то звоно, ту *клойку бакарну*, ту мишоловку, раздије (ЦВ, 91); Појадала би се да јој је баш тај ђаво, који је и рат однекуд на грбачи довукао на ове посне и наљуће *сїранчине црнојорске* (ЦВ, 101); С њима је негде и *брайић њејов*, и *сесїрица њејова* (ДПТЈ, 107); Ишао је крупним, незграпним корацима, напред погнут, *їлаве чуїаве*, окренуте према малом (ДПТЈ, 119); Премошћене преко цомби леже пушке, *кундака жуйић* као кукурузни хлеб (ДПТЈ, 120); А *рейић їушїе-ров* дуго живи, мрда и окреће се на длану (НТС, 158); Онда из земље ни-чу крвави цветови. И *їрава нека, браїоубилачка* (ИДЂ, 216); *људи до-бри*, знате ли да је покојни деда пре месец дана тражио да му доведемо било какву жену (ПЗД, 178); Била је то мрља, једна бескрајно светла, добра, праведна и недужна мрља. *Мрља країка* (ШБСХД, 277); Лажу и оне *дрезе белокорке* – светлост је њихова танка и краткотрајна (ИДЂ, 237); Шта ћемо кад не буде имао ко ни ватру на нас да пошаље. *Вайру једну шесїореїу...* (ИДЂ, 237); Рекли су један другом: пази сад овог... види *враїа симїайичној* (ВП, 286); Брате, *браїе їремили* (ОВХ, 370).

У свим примјерима инверзија фигурира као стилистички конектор, као показатељ одступања од норме, те има наглашену стилогеност, и јавља се као фактор ритмизације текста.

5. *Рейоричка їїїїања* као стилистички конектори у тексту дјелују као механизам рекуренције, а поред тога, ако су на почетку текста, подстичу на интересовање, држе пажњу за даље праћење текста. Такође, отварају могућност за анализу и самостално размишљање и наслућивање одговора. У Булатовићевом изразу наилазили смо на реторичка питање најчешће у монологизираним солилоквијима јунака:

Опет се побуни: *заїїїо сам се уоїшїе и враћо у завичај који їори, који је сав у їламену, који ће ускоро биїи їреїворен у сам жар, їеїео и смрад. Заїїїо сам се враћо у овај їшесни ћумез, у овај їакао који назива-*

ју месџом рођења и живљења, у ово буђаво, наїњило и њаучинасџо свраїишиїе и ѡредивалишиїе (НП, 28); Опет се узбуни ватром пробуђена мисао: *шиїа ћу овде, шїїа ћу у овој ваїїри*, јер овде могу само да изгорим, да изгубим главу до које ми је, ипак, више стало, но до завичаја и такозване родне куће (НП, 28); *шїїа ћу својој кући кад смо сви ѡући и сїїрани једни друїима*. Ми се више и не познајемо. Ми смо већ и непријатељи, зато што смо некад били најближи (НП, 39); Мислио је, гледао је како ватра осваја глог са сврачијим гнездом, и то одозго, с врха. Мислио је: *како баш да наїїрайам на ову ваїїру*, као да до моје куће није било другог пута (НП, 21); *шїїо ће ми ова дворана* кад не могу по њој да ходим и уживам, кад не могу да седим у раскошним и дубоким наслоњачама, кад не могу друге у њу да уведем – јер без других се не може, без других не би ваљало живети... живи се за друге, а други живе за тебе – непоправљиво леп круг (БД, 407); *А шїїа ће живи кад се и лешеви заїале*. Мостова ускоро неће бити (От, 455); *зашиїо јадни војник није ѡдеїао, зашиїо нису извадили нож из њеїове блузе, зашиїо је онај друїи изїоворио ружну ѡсовку... зашиїо је ово звоно овако вруће* – можда му је зато звук мало друкчији (От, 459); Да, али нећемо страдати као кукавице (...) *А зар ми нисмо кукавице и овако? ...* (МС, 588); „*Тебе чекао? насмејао се шкрбави дека, и опет затурио капу. Тебе, ѡу цукелу и нишиїа човека?* (МС, 595).

Реторичка питања посебно су стилски обојена ако се налазе на тзв. јаким позицијама у тексту, а то су у првом реду пролошка и епилошка граница текста, што је чест случај у нашим примјерима. Неријетко реторичка питања су праћена кумулативним набрајањима па остварују посебан ефекат згуснутости и експресивности израза.

6. У овом раду представили смо фигуре у конекторској улози – фигуре понављања (анафора, епифора, симплоха, анадиплоза, полисиндет), градацију као конектор, реторичка питања као конекторе, те инверзију као синтаксичку фигуру пермутације у конекторској улози, на примјерима из збирке повијести *Вук и звоно* Миодрага Булатовића. На тај начин овим радом дотакнути су тек неки од великог броја изражајних и маркираних језичких средстава у тексту, али управо они који, осим своје кохезионе улоге повезивања реченица у веће недреченичне цјелине, имају и своју наглашену стилску маркираност на нивоу текста као кохерентне цјелине. Тако смо показали да су фигуре понављања основна средства повезаности текста а при том имају наглашен ефекат стилогености, те врше функцију поетизације и ритмизације прозног текста,

што је за језички и стилски израз Миодрага Булатовића посебно значајно. Експресивна и поетска функција градације и реторичких питања представљена је посматрајући надреченично јединство у Булатовићевом дјелу. Код инверзије нијесмо слиједили традиционалну граматичку која поједностављено инверзијом сматра свако нарушавање неутралног реда ријечи С + П + О (субјекат + предикат + објекат), већ смо стилистичком, фигуративном инверзијом сматрали поредак Н + Д (ново + да-то), тј. ред компонената при којем се на првом мјесту налази компонента, што носи нову информацију.

6. 1. Булатовићев стилски израз је снажан и силовит, самосвојан, семантички слојевит, неријетко херменеутички обојен, готово никог не оставља равнодушним. Булатовићев израз постао је „парадигма за раскошну метафоричност, призоре колорисане експресионистички испољеним натурализмом и потресном гротескношћу¹⁸”. И што је у свом разграђивачком походу ишао даље, што је у застрањењима досезао дубље, то је рецептивни утисак и фасцинација била јача. Писац као да полази од основне премисе да је прича у оноликој мјери занимљива у коликој је испричана на занимљив начин и на том фону гради своје приповиједање. Неријетко је тешко одвојити испреплетане нити сна и јаве у његовом дјелу. На материјалу једног таквог дјела које је потпуно зароњено у оној страни свијет умјетничког колорисања, настојали смо да кроз једну егзактну анализу, која је темом условљена, ипак не запоставимо естетске валере, тј. да научна експертиза не буде на рачун грубог запостављања умјетности, па смо тежили да истакнемо и све оне особине Булатовићевог језичко-стилског израза које су у функцији постизања умјетничких, естетских ефеката. Истини за вољу, код писца код кога је присутна деканонизација устаљеног културног поретка и хармоније, не може се експлиците и на уобичајен, конвенционалан начин говорити о категорији естетског, „лијепог” која је устукнула пред пишчевим поетичким маниром стварања зачудности, необичности, али управо тиме резултирала постизањем неспорне умјетничке ефектности.

ИЗВОР

[1] Булатовић Миодраг, *Вук и звоно – њовесџи о оињу, заиоченицима и још неким људима*, Библиотека „Луча”, Графички завод, Титоград, 1964, 1–617.

¹⁸ С. Калезић, *Н. г.*, 18.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бадурина Лада, *О њекстним конекторима или о дискурским ознакама, Између ре- дака: студије о њексту и дискурсу*, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2008.
- [2] Бечановић Татјана, *Инкарнације и симболи зла у романима Миодрага Булајовића Људи са четири њрста и Gullo Gullo*, Зборник радова Њејошеви дани 2, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет Никшић, 2010.
- [3] Катњић-Бакаршић Марина, *Синтаксичко-стилистичке особине прадације у руском и српскохрватском језику* (докторска дисертација), Сарајево, 1990.
- [4] Катњић-Бакаршић Марина, *Лингвистичка стилистика*, Праг, 1999.
- [5] Катњић-Бакаршић Марина, *Стилистика дискурса као контекстуализирана стилистика*, ФЛУМИНЕНСИА, год. 15, бр. 2, Ријека, 2003.
- [6] Калезић Софија, *Зло као књижевни мотив у њријовијејкама Миодрага Булајовића*, Посебан отисак из Зборника радова са научног скупа Други Лалићеви сусрећи: „Зло као књижевна тема”, Зборници радова бр. 104, Одјељење умјетности, књ. 35, ЦАНУ, Подгорица, 2010.
- [7] Ковачевић Милош, *Стилистика и прамајка стилских фигура*, Унирекс, Никшић, 1995.
- [8] Лотман М. Јуриј, *Структура уметничког њекста*, Нолит, Београд, 1976.
- [9] Муратагић-Туна Хаснија, *Језик и стил Ђамила Сијарића*, ИТП „Дамад”, Нови Пазар, 1998.
- [10] Петковић Новица, *Језик у књижевном делу*, Нолит, Београд, 1975.
- [11] Поповић Љубомир, *Понављање речи ради стилског њојачавања значења*, Њ XVII, св. 3, Београд, 1969.
- [12] Прањић Крунослав, *Лингвистичка анализа сувремених књижевних њекстова*, Језик И, Загреб, 1962–1963.
- [13] Силић Јосип, *Од реченице до њекста*, СНЛ, Загреб, 1984.
- [14] Томић Лидија, *Гројескни свијети Миодрага Булајовића*, Јасен, Никшић, 2005.

Danijela RISTIĆ

ABOUT USAGE AND STYLOGENICS OF SOME STYLISTIC TEXTUAL CONNECTORS IN NARRATIVES *THE WOLF AND THE BELL* BY MIODRAG BULATOVIC

Summary

Author's subject of interest in this paper will be lexical and grammatical connectors having distinguished component of stylogenics, that is stylistic markedness on the level of textual stylistics. Figures of repetition in role of connectors (anaphora, epiphora, anadiplosis) will be processed first, then gradation as a connector, rhetorical questions as connectors, inversion as a syntactic figure of permutation in role of connector. And all of this regarded on the level of text as a coherent whole. For the exerpction of material, Bulatovic's collection of narratives, *The wolf and the bell, narratives about inflame, captives and some other people* will be used. Through the analysis of mentioned stylistic connectors will be particularly emphasized features of Bulatovic's prose expression aiming artistic, aesthetic values, determining at the same time the way in which mentioned stylistic mechanisms accomplish stylistic markedness of the text.

Key words: *Miodrag Bulatovic, The wolf and the bell, stylistic connectors, textual stylistics, textual linguistics, figures of repetition, gradation, rhetorical questions, inversion*